

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Investigating the status of information literacy in Persian and writing textbooks at the first year of high school

S. Kalvari Janak, A.S. Khakbaz*, M. Pourjamshidi

Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran

ABSTRACT

Received: 3 April 2021
Reviewed: 6 August 2021
Revised: 27 August 2021
Accepted: 13 September 2021

KEYWORDS:

Information literacy
Persian Textbook
Writing textbook
First Level of secondary school
Content analysis

* Corresponding author

 Khakbaz@basu.ac.ir

 (+98918)3518063

Background and Objectives: Information literacy refers to enabling individuals to determine when they need information and also having the ability to store, evaluate information, and using it effectively when needed. Teaching information literacy through the curriculum is one of the issues that has been considered by curriculum planners in recent years. For this reason, educational systems in different countries have been trying different ways to equip people in communities with information literacy skills. Similarly, in our country, paying attention to teaching information literacy in curricula has been seen in the document of fundamental transformation of education. Two of the courses through which information literacy can be developed are Persian and writing courses. Therefore, the main purpose of this study was to investigate the status of information literacy in Persian and writing textbooks at the first year of high school.

Methods: The research method in this study was content analysis with a quantitative approach. The statistical population included Persian and writing textbooks of the seventh, eighth and ninth grades of the first year of high school (academic year 2018-2019), on the whole comprised of six textbooks. The sampling method in this study was purposeful sampling method and the sample size was equal to the size of the population, because all six books were analyzed. The research instrument is the standard checklist of information literacy, extracted from the checklist of Lotfi Maher (2010). This checklist includes eight components of feeling the need for information and how to express it, gathering information and search strategies, understanding, internalizing and recording information, the correct usage of information, organizing information, evaluating and analyzing information, being successful and laying emphasis on social, economic and legal aspects of information. Indicators of descriptive statistics including frequency, frequency percentage, tables and graphs were used to analyze the data.

Findings: The results showed that although quantitatively, on the average, about one third of the messages of all these textbooks (35.45%) had paid attention to the components of information literacy; the components of information literacy were not explicitly addressed, and information literacy content was more implicitly included in these books. Meanwhile, the status of writing textbooks in terms of information literacy components was better than the Persian textbooks, and grade 8 writing textbook with a frequency of 51.82 had the first rank and eighth grade Persian textbook with 23.84% had the lowest rate of information literacy messages among all the studied textbooks respectively. Among the components of information literacy, the fourth component (correct usage of information) was ranked first with the highest percentage and the eighth component (laying emphasis on the social, economic and legal aspects of information) was not considered at all. Very little attention was paid to the seventh (success) and the sixth (information evaluation) components.

Conclusion: The results make it clear that reviewing these textbooks in terms of information literacy messages is necessary for curriculum planners. In this regard, it is suggested that texts or activities would be added to the content of these books to encourage students to conduct research and refer to various sources of information. It is also necessary to develop information literacy skills more explicitly in these books.

NUMBER OF REFERENCES

24

NUMBER OF FIGURES

0

NUMBER OF TABLES

6

مقاله پژوهشی

بررسی جایگاه سواد اطلاعاتی در کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره اول متوسطه

سمیرا کلواری جانکی، عظیمه سادات خاکباز*، مریم پورجمشیدی

گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

چکیده

پیشینه و اهداف: سواد اطلاعاتی عبارتست از ایجاد توانایی در افراد تا بتوانند تشخیص دهند چه وقت به اطلاعات نیاز دارند و همچنین توانایی ذخیره کردن اطلاعات، ارزشیابی و استفاده مؤثر از آن را در زمان نیاز داشته باشند. آموزش سواد اطلاعاتی از طریق برنامه درسی یکی از مسائلی است که در سال‌های اخیر مورد توجه برنامه ریزان درسی قرار گرفته است. به این جهت، نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف به طرق متفاوتی سعی در تجهیز کردن افراد جوامع به مهارت‌های سواد اطلاعاتی دارند. در کشور ما نیز توجه به آموزش سواد اطلاعاتی در برنامه‌های درسی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش دیده شده است. یکی از دروسی که می‌توان از طریق آن سواد اطلاعاتی را توسعه داد، درس فارسی و نگارش است. لذا هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی جایگاه سواد اطلاعاتی در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه بود.

روش‌ها: روش پژوهش در این تحقیق، تحلیل محتوا با رویکرد کمی بود. جامعه آماری شامل کتاب‌های فارسی و نگارش پایه‌های هفتم، هشتم و نهم دوره اول متوسطه (سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷) و در مجموع مشتمل بر شش کتاب بود. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، روش نمونه‌گیری هدفمند و حجم نمونه با جامعه برابر بود؛ زیرا هر شش کتاب مورد تحلیل قرار گرفت. ابزار اندازه‌گیری، سیاهه واری استناد سواد اطلاعاتی است که از سیاهه لطفی ماهر (۱۳۸۹) اقتباس شد. این سیاهه شامل هشت مؤلفه احساس نیاز به اطلاعات و چگونگی بیان آن، جمع‌آوری اطلاعات و استراتژی‌های جستجو، درک، درون‌سازی و ثبت اطلاعات، کاربرد صحیح اطلاعات، سازمان‌دهی اطلاعات، ارزیابی و تحلیل اطلاعات، کامیابی و تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی اطلاعات است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از شاخص‌های آمار توصیفی شامل فراوانی، درصد فراوانی، جدول و نمودار استفاده شد.

یافته‌ها: نتایج حاکی از آن بود که با آن که از لحاظ کمی، به‌طور متوسط حدود یک سوم از پیام‌های همه این کتاب‌ها (۳۵/۴۵ درصد) به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه کرده بود؛ به‌طور صریح و روشن به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی پرداخته نشده و مطالب مربوط به سواد اطلاعاتی بیشتر به طور تلویحی در این کتاب‌ها گنجانده شده بود. در این بین، وضعیت کتاب‌های نگارش از نظر توجه به سواد اطلاعاتی بهتر از کتاب‌های فارسی بود و کتاب نگارش پایه هشتم با درصد فراوانی ۵۱/۸۲ رتبه اول و کتاب فارسی پایه هشتم با ۲۳/۸۴ درصد کمترین میزان پیام‌های سواد اطلاعاتی را دارا بود. در بین مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی، مؤلفه چهارم (کاربرد صحیح اطلاعات) رتبه اول را به خود اختصاص داد که بیشترین درصد تعلق گرفت و به مؤلفه هشتم (تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی اطلاعات) هیچ توجهی نشده بود. همچنین به مؤلفه‌های هفتم (کامیابی) و ششم (ارزیابی اطلاعات) نیز توجه بسیار ناچیزی شده بود.

نتیجه‌گیری: نتایج روشن می‌سازد که بازنگری این کتاب‌ها در خصوص پیام‌های سواد اطلاعاتی برای برنامه‌ریزان درسی لازم به نظر می‌رسد. در این راستا پیشنهاد می‌شود در محتوای این کتاب‌ها متن‌ها یا فعالیت‌هایی تعبیه شود که دانش‌آموز را به پژوهش کردن و رجوع کردن به منابع مختلف اطلاعاتی تشویق کند. همچنین لازم است تا به شکل صریح‌تری در این کتاب‌ها به توسعه مهارت‌های سواد اطلاعاتی پرداخته شود.

تاریخ دریافت: ۱۴ فروردین ۱۴۰۰
تاریخ داوری: ۱۵ مرداد ۱۴۰۰
تاریخ اصلاح: ۵ شهریور ۱۴۰۰
تاریخ پذیرش: ۲۲ شهریور ۱۴۰۰

واژگان کلیدی:

سواد اطلاعاتی،
کتاب درسی فارسی،
کتاب درسی نگارش،
دوره اول متوسطه،
تحلیل محتوا

* نویسنده مسئول

✉ Khakbaz@basu.ac.ir

① ۰۹۱۸-۳۵۱۸۰۶۳

مقدمه

می‌دهند [۱]. توجه به مفهوم یادگیری مادام‌العمر نیز منجر به تعریف جدیدی از سواد شده است که وراى توانایی خواندن و نوشتن است و به آن سواد چندگانه می‌گویند. مهارت سواد اطلاعاتی نیز یکی از انواع سواد چندگانه می‌باشد [۲]. مفهوم سواد اطلاعاتی برای نخستین بار در سال ۱۹۷۴ توسط پل زور کوفسکی، رئیس انجمن صنعت اطلاعات آمریکا در

رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات در هزاره سوم، موجب درک مفهوم جدیدی از یادگیری شده است که با عنوان یادگیری مادام‌العمر مشهور است. یادگیری مادام‌العمر به فعالیت‌هایی اشاره می‌کند که مردم در طول زندگی برای بهبود دانش، مهارت‌ها و شایستگی‌ها در یک زمینه تخصصی که ناشی از انگیزه‌های شخصی، اجتماعی و شغلی است، انجام

شوند و مهارت‌های سواد اطلاعاتی در درون آن‌ها درونی و نهادینه شود [۱۰].

در کشور ما سواد اطلاعاتی از سال ۱۳۸۴ به‌عنوان یک راهبرد یاددهی-یادگیری مطرح شد؛ اما به شکل روشمند وارد برنامه درسی نشد [۱۱]. در سال‌های اخیر، سند تحول بنیادین به‌عنوان اصلی‌ترین سند آموزش و پرورش کشور، کلیه برنامه‌های درسی را تحت تأثیر خود قرار داده است. در این سند و در زیر مجموعه ساحت علمی و فناوری، نیز آمده است که یکی از مشخصه‌های جهت‌گیری کلی این ساحت «تلفیق مهارت‌ها، دانش‌ها و نگرش‌های علمی به‌ویژه تلفیق بین مهارت‌های فرایندی در تربیت علمی، فناوری، به‌کارگیری مهارت‌های مربوط به سواداطلاعاتی و ارتباطی در جریان یادگیری محتوا به منزله روشی و ابزاری برای یاددهی و یادگیری عمیق‌تر و بهتر» می‌باشد [۱۲]. با توجه به اینکه در کشورهای دارای سیستم آموزشی متمرکز مثل ایران مهم‌ترین منبع در برنامه‌های درسی، کتاب‌های درسی می‌باشد؛ کتاب‌ها باید به‌گونه‌ای بروز شوند که پاسخگوی نیازهای مختلف دانش‌آموزان و دانشجویان قرن بیست و یک باشند. در واقع در نظام آموزشی کشور، کتاب درسی را می‌توان مهم‌ترین ابزار آموزش برای پرورش سواد اطلاعاتی به حساب آورد. لذا انتظار می‌رود سواد اطلاعاتی در کتاب‌های درسی از ابتدایی تا متوسطه به نوعی ادغام شده باشد. اما پژوهش‌های مختلفی که در این زمینه انجام شده است، بیانگر وجود نقص‌هایی است. به‌طور مثال، پژوهش [۱۳] حاکی از آن بود که درس فارسی پایه چهارم ابتدایی، به‌طور گسترده در تلاش برای تأمین ابزارهای بهره‌گیری از اطلاعات و پردازش اطلاعات است. ارتقای توان دیدن، شنیدن، خواندن و دستیابی به فهم عمیق از متن، تصویر و شنیده‌ها در خلال پیام‌های شنیداری رسمی یا ضمن گفتگوهای بین‌فردی، به‌طور مناسبی در کتاب درسی پرداخته شده است. پژوهش [۱۴] نیز میزان توجه به سواد اطلاعاتی را در کتاب تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی نظام آموزش و پرورش ایران مورد بررسی قرار داده است. نتایج نشان داد که در مجموعه مضامین مرتبط با مهارت‌های سواد اطلاعاتی، مهارت تشخیص نیاز به اطلاعات در بالاترین رتبه و مهارت درک مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی در پایین‌ترین مرتبه قرار دارد. در پژوهش [۸] با عنوان تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره متوسطه ایران با رویکرد سواد اطلاعاتی به بررسی کلیه کتاب‌های درسی پایه اول تا چهارم رشته‌های علوم ریاضی، علوم تجربی، علوم انسانی و علوم معارف اسلامی دوره متوسطه سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۱ پرداخته شده است. در نهایت یافته‌ها حاکی از آن بود که بیشترین فراوانی به علوم تجربی اختصاص داشت. همچنین کتاب فارسی در هر سه رشته بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داد. به علاوه، استاندارد کاربرد اطلاعات به طور مؤثر و خلاقانه بیشترین فراوانی را در بین مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی داشت. پژوهش [۱۵] نیز به بررسی درسنامه‌های بخوانیم و بنویسیم (۱۰ کتاب) پرداخته است. نتایج حاصل از پژوهش نشان داد، به مفهوم سواد اطلاعاتی به‌طور صریح در هیچ کدام از درسنامه‌ها اشاره نشده و سازمان‌دهی محتوای

گزارش ارائه شده‌اش به کمیسیون ملی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایالات متحده به‌کارگرفته شد [۳] و با ظهور فناوری‌های اطلاعاتی در اوایل دهه ۱۹۷۰ به‌تدریج توسعه یافت تا اینکه به‌عنوان سواد حیاتی و ضروری برای قرن بیست و یکم شناسایی شد [۴]. سواد اطلاعاتی عبارتست از ایجاد توانایی در افراد تا بتوانند تشخیص دهند چه وقت به اطلاعات نیاز دارند و همچنین توانایی ذخیره کردن اطلاعات، ارزشیابی و استفاده مؤثر از آن را در زمان نیاز، داشته باشند [۵]. آموزش سواد اطلاعاتی از اواخر دهه ۱۹۸۰ در برنامه درسی در دنیا دنبال شد و در ابتدا به شکل آموزش مهارت‌های اطلاعاتی و کتابخانه‌ای بود؛ اما پس از آن، تحت تأثیر نظریات فریره در مورد سوادآموزی، آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی و تحلیلی در مورد استفاده از اطلاعات و نیز توانایی تولید ایده‌های جدید از اطلاعات فعلی و دانش قبلی نیز مطرح شد [۶]. با ورود مفهوم سواداطلاعاتی به آموزش و پرورش و در سال ۱۹۸۹ انجمن کتابخانه آمریکا در زمینه سواد اطلاعاتی به‌منظور تمرکز بر توسعه سواد اطلاعاتی تأسیس شد [۳]. از سال ۱۹۹۰ به بعد مدرسان دانشگاه انتظار داشتند که دانش‌آموزان منابع متناقض را تجزیه و تحلیل کنند، با آوردن شواهد از استدلال‌های خود دفاع کنند، مشکلات پیچیده را بدون هیچ واکنش آشکاری حل کنند، در مورد آنچه آموخته‌اند توضیح دهند و در پایان نتیجه‌گیری کنند. تمام این وظایف مستلزم سطح بالایی از سواد اطلاعاتی و مهارت تفکر انتقادی دانش‌آموزان است [۷]. در حال حاضر، اهمیت آموزش سواد اطلاعاتی بیشتر از گذشته آشکار شده است؛ زیرا ملاک قدرت و برتری کشورها میزان تولید اطلاعات و سهولت، گستردگی و سرعت دسترسی افراد به اطلاعات صحیح و به‌هنگام است [۸] و مهم‌ترین ویژگی آن تغییر سریع می‌باشد. حال اگر انسان نتواند برنامه درسی را با نیازهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دنیای جدید تطابق دهد؛ برنامه درسی منسوخ خواهد شد.

به این جهت، نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف به‌طور متفاوتی سعی در مجهز کردن افراد جوامع به مهارت‌های سواد اطلاعاتی دارند. برخی از نظام‌های آموزشی، در قالب یک موضوع درسی جداگانه و در کنار سایر دروس به‌طور خاص آن را نیز آموزش می‌دهند. برخی دیگر، به‌عنوان یک رویکرد در آموزش به آن نگاه می‌کنند. بر این اساس، آموزش سواد اطلاعاتی در متن آموزش همه دروس و همراه با آموزش همه دروس خواهد بود [۹]. همچنین برخی نظام‌های آموزشی، تدریس مهارت‌های اطلاعاتی را در دانشگاه آغاز می‌کردند و حال آن‌که اکنون پژوهش‌ها حاکی از آن است که برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی می‌بایست در هر سه دوره آموزش ابتدایی، متوسطه و دانشگاهی و نیز در فعالیت‌های حرفه‌ای ادغام شود تا در ذهن افراد نهادینه گردد و نیز در جریان فعالیت‌های روزمره عینیت و معنا یابد [۴]. از این رو، ادغام سواد اطلاعاتی با برنامه درسی باید از دوره ابتدایی و متوسطه آغاز گردد تا دانش‌آموزان برای ورود به مراحل بالای تحصیل که با مفاهیم پژوهش، جستجوی منابع و آشنایی با پایگاه‌های اطلاعاتی همراه است، آماده

- در کتاب نگارش پایه هفتم تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟
- در کتاب فارسی پایه هشتم تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟
- در کتاب نگارش پایه هشتم تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟
- در کتاب فارسی پایه نهم تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟
- در کتاب نگارش پایه نهم تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟

روش پژوهش

برای انجام این پژوهش از روش تحلیل محتوای کمی استفاده شده است. در رویکرد کمی با استفاده از محاسبه فراوانی و تعداد وقوع کلمات، اسامی و فضاهای داده‌شده، موضوع مربوطه را تحلیل می‌نماییم. تحلیل محتوا عبارت است از قرار دادن اجزای یک متن (کلمه‌ها، جمله‌ها، پاراگراف‌ها و مانند این‌ها) برحسب واحدهایی که انتخاب می‌شود، در تعدادی از مقوله که از پیش تعیین شده‌اند و استفاده از این روش مستلزم طبقه‌بندی و شمارش عناصر و اجزای یک محتوا، بدون داشتن فرضیه‌های قبلی است. در این تکنیک، منحصراً به محتوای آشکار توجه می‌شود.

جامعه آماری پژوهش حاضر مشتمل بر شش کتاب فارسی و نگارش می‌باشد که در دوره اول متوسطه در سه پایه هفتم، هشتم و نهم در سال تحصیلی ۱۳۹۷-۱۳۹۸ [۱۹]، [۲۰]، [۲۱]، [۲۲]، [۲۳] و [۲۴] برای تدریس در اختیار معلمان قرار گرفته است. در این پژوهش نمونه نیز با جامعه برابر بود و در واقع به نوعی از شیوه نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات سیاهه واری استناد دارد سواد اطلاعاتی مشتمل بر هشت مؤلفه بود که این سیاهه توسط [۱۸] طراحی و ساخته شده بود. این مؤلفه‌ها به شرح زیر بیان شده است:

مؤلفه اول: احساس نیاز به اطلاعات و چگونگی تعیین و بیان آن

نیاز اطلاعاتی به نیازهایی اشاره دارد که افراد پس از رو به رو شدن با مسائل و مشکلات پیرامون خود از حل یا تفسیر آن‌ها عاجز می‌مانند و میل به برخورداری از دانش و آگاهی بیشتری پیدا می‌کنند. در واقع توانایی هر فرد در تشخیص نیاز اطلاعاتی نخستین جزو سواد اطلاعاتی او و مقدمه مهارت‌های بعدی محسوب می‌شود. بدیهی است اگر افراد در تشخیص و تبیین آنچه که بدان نیاز دارند موفق نباشند، بعید است توفیقی در مراحل بعدی کسب کنند.

کتاب‌ها بر این اساس صورت نگرفته است. پژوهش [۱۶] نیز با تحلیل محتوای درسنامه‌های علوم تجربی و اجتماعی دوره راهنمایی که به روش تحلیل محتوا و با استفاده از سیاهه واری انجام شده بود، نشان داد که به مؤلفه احساس نیاز به اطلاعات توجه شده اما به مفاهیم تعریف مسأله، مکان‌های نگهداری اطلاعات (الکترونیکی)، دست‌یابی و گزینش اطلاعات (الکترونیکی)، روش‌های ثبت و ارائه الکترونیکی اطلاعات و رعایت اصول اخلاقی در کار با اطلاعات توجهی نشده است. پژوهشی دیگر حاکی از آن بود که بیشترین فراوانی در درسنامه‌های علوم تجربی ابتدایی، مربوط به مؤلفه احساس نیاز به اطلاعات و تعریف مسأله بود. همچنین در درسنامه‌های مورد بررسی به مفاهیم مکان‌های نگهداری اطلاعات، روش‌های جستجو، جایابی، دست‌یابی و گزینش اطلاعات هیچ‌گونه توجهی نشده بود [۱۷].

در بین حوزه‌های مختلف دانشی در برنامه درسی، ادبیات و زبان مادری احتمالاً می‌تواند درس مناسبی برای تلفیق سواد اطلاعاتی محسوب شود. زیرا چهار مهارت اصلی که در این حوزه مهم به نظر می‌رسد شامل سخن گفتن، شنیدن، خواندن و نوشتن می‌باشد که این مهارت‌ها از مهم‌ترین مهارت‌های زبانی می‌باشند. از بین مهارت‌های فوق، مهارت خواندن در عصر سواد اطلاعاتی مورد تأکید است؛ زیرا توانایی خواندن مقدمه‌ای برای درک و فهم اطلاعات می‌باشد؛ یعنی تا وقتی که فرد نتواند اطلاعات موجود در متنی را بخواند، نمی‌تواند مفهوم پنهان درون متون را درک یا حتی تجزیه و تحلیل کند. بعد از مرحله خواندن، مهارت نوشتن است که حس نیاز به اطلاعات و جستجو برای یافتن این اطلاعات در فرد ایجاد می‌شود. در واقع یادگیری در محیط اطلاعاتی قرن بیست و یکم، نیازمند مهارت پیچیده در خواندن تمام انواع متن به‌خصوص متون اطلاعاتی (که گاهی به‌عنوان متون غیرداستانی یا تفسیری هم یاد می‌شوند) است [۱۳]. لذا با توجه به اهمیتی که سواد اطلاعاتی در عصر حاضر دارد و با توجه به اهمیت حوزه ادبیات فارسی در سند تحول بنیادین، این پژوهش با هدف بررسی جایگاه سواد اطلاعاتی در برنامه درسی فارسی انجام می‌شود و چون دانش‌آموزان از دوره اول متوسطه به‌تدریج آموزش‌هایی را که در دوره ابتدایی کسب کرده‌اند، تکمیل و تقویت می‌کنند و دوره ابتدایی به‌واسطه این دوره به مقاطع بالاتر وصل می‌شود و نیز با توجه به اینکه یکی از کتاب‌های تازه تألیفی که می‌توان به وجود مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در آن امیدوار بود با عنوان «نگارش» برای تدریس در همین دوره تدوین می‌شود، بنابراین برنامه درسی ادبیات فارسی دوره اول متوسطه، مشتمل بر کتاب‌های درسی فارسی و نگارش، مورد بررسی قرار می‌گیرد. با توجه به مباحث مطرح شده، مسئله‌ای که در این پژوهش باید پاسخ داده شود این است که در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟ به این منظور سؤالات پژوهش به شکل زیر مطرح می‌شود:

- در کتاب فارسی پایه هفتم تا چه اندازه به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی توجه شده است؟

به‌عنوان یکی از عوامل ایجاد انگیزه باعث می‌شود فرد به کار خود ادامه دهد.

مؤلفه هشتم: تأکید بر جنبه اجتماعی-اقتصادی و حقوقی استفاده از اطلاعات

مقصود از این مؤلفه در حقیقت این است که به افراد بیاموزد که در هنگام استفاده از یک منبع حالا به هر صورت اعم از متن مکتوب، ایده و تصویر، دین خود را نسبت به پدیدآورنده به جا آورند.

مؤلفه‌های مذکور برای پژوهش حاضر مورد تطبیق قرار گرفت و نشانگرها و مصادیقی از کتاب‌های درسی مورد بررسی در این پژوهش به عنوان نمونه استخراج شد. برای سنجش روایی سیاهه واری نشانگرهای استخراج شده را پس از بررسی‌های نظری و تأملات کارشناسانه در اختیار ۳ تن از افراد متخصص در موضوع قرار داد و آن‌ها نیز براساس طیف کاملاً مناسب، مناسب و نامناسب اعلام نظر کردند. بر این اساس گزینه‌های نامناسب و نامربوط حذف یا جایگزین شد و گزینه مناسب نیز بررسی شده و در برخی موارد تغییراتی در آن ایجاد شد.

برای محاسبه پایایی این سیاهه در پژوهش حاضر بعد از گذشت شش ماه از تحلیل اولیه کتاب‌ها، بدون رجوع به تحلیل اولیه، سه کتاب نگارش از بین کتاب‌های مورد بررسی انتخاب و مجدداً تحلیل گردیده و به واسطه گرفتن ضریب اسکات پایایی این ابزار در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت.

با توجه به میزان پایایی به‌دست‌آمده (۰/۸۲) می‌توان گفت پایایی بین مشاهده‌ها، مناسب ارزیابی شد؛ زیرا از لحاظ آماری میزان بالای ۰/۷۰ برای مشاهده‌ها مناسب ارزیابی می‌شود. در این پژوهش، واحد تحلیل در متن درس‌ها «پاراگراف» و در قسمت فعالیت «جمله» در نظر گرفته شده بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز براساس شاخص‌های آمار توصیفی (فراوانی و درصد فراوانی، جدول و نمودار) صورت گرفت.

نتایج و بحث

در این مبحث داده‌های حاصل از تحلیل به تفکیک، کتاب و پایه تحصیلی ارائه می‌شود:

مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب فارسی پایه هفتم واحدهای شمارش در کتاب فارسی پایه هفتم، ۵۸۶ می‌باشد که جمعاً فراوانی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در این واحدها ۱۹۳ بار بود که از این میزان، ۵۱ بار در واحد متن، ۱۴۱ بار در واحد فعالیت و تنها ۱ بار در واحد تصویر ارائه شده بود. سپس این تعداد به هشت مؤلفه تفکیک شده و فراوانی و درصد هر مؤلفه نیز به تفکیک زیرمؤلفه‌ها نسبت به کل فراوانی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب محاسبه شد. در جدول شماره ۱ فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب فارسی پایه هفتم به شماره آمده است.

مؤلفه دوم: جمع‌آوری اطلاعات و استراتژی‌های جستجو

زمانی که موضوع انتخاب شد، دو نکته باید مورد توجه قرار گیرد: در کجا باید جستجو کرد؟ و باید از چه واژگانی برای جستجو استفاده شود؟ در پاسخ به سؤال اول، آشنایی با انواع منابعی که می‌تواند در جستجوی اطلاعات از آن‌ها بهره‌گرفت، ضروری است و در پاسخ به سؤال دوم باید به این نکته توجه نمود که در زمان جستجوی اطلاعات، کلمه‌هایی که به کار برده می‌شود، می‌تواند نتایج جستجو را تغییر دهد. این مرحله شامل شناخت منابع اطلاعاتی مناسب اعم از منابع چاپی، الکترونیکی و گزینش مناسب‌ترین منابع است. جمع‌آوری اطلاعات شامل سه بخش می‌باشد که عبارتند از:

جایابی: به محل نگهداری اطلاعات و منابعی که برای دسترسی به اطلاعات وجود دارد، اشاره می‌کند.

دسترسی: نحوه دستیابی به منابع اطلاعاتی اعم از منابع چاپی، شفاهی و الکترونیکی را بیان می‌کند.

گزینش: انتخاب و برگزیدن منابع مفید و مرتبط با موضوع مورد نظر.

مؤلفه سوم: درک، درون‌سازی و ثبت اطلاعات

درک اطلاعات به معنای توانایی شناسایی اطلاعات مفید برای استفاده مؤثر، درون‌سازی به معنای معناسازی از اطلاعات دریافتی و توانایی انتقال این اطلاعات به سازمان دانش شخصی است. ثبت به این معنا است که چگونه اطلاعات گزینش شده ثبت شوند؛ به گونه‌ای که برای دیگران قابل رؤیت باشد.

مؤلفه چهارم: کاربرد صحیح اطلاعات

منظور از کاربرد، فهمیدن چگونگی به کار بستن و استفاده مؤثر از اطلاعات براساس اصول علمی و اخلاقی تدوین یک پژوهش می‌باشد.

مؤلفه پنجم: سازمان‌دهی اطلاعات

تنظیم و سازمان‌دهی اطلاعات شامل مفاهیم ردیف کردن، خلاصه کردن، طبقه‌بندی کردن و نظم بخشیدن به اطلاعات است که به منظور تسهیل درک، به ذهن سپاری و ارائه‌ی بهتر اطلاعات صورت می‌گیرد.

مؤلفه ششم: ارزیابی، تجزیه و تحلیل اطلاعات

منظور از ارزشیابی، سنجش، مقایسه و قضاوتی است که در ذهن انجام می‌گیرد. در واقع ارزشیابی به این اشاره دارد که مثلاً فرد بتواند دو متن را پیش‌روی خود بگذارد، با هم مقایسه کند یا در مورد آن دو قضاوت نماید. منظور از تجزیه و تحلیل نیز این است که فرد بتواند یک مطلب و موضوع را به اجزا و عناصر کوچک‌تر آن تفکیک کند؛ به گونه‌ای که گویای اندیشه اصلی نهفته در متن باشد.

مؤلفه هفتم: کامیابی (رضایتمندی)

منظور از کامیابی همان رضایت خاطر است که به واسطه حل یک مسئله یا مشارکت در تولید علم به فرد دست می‌دهد و همین حس

و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب فارسی پایه هشتم به شماره آمده است:

اطلاعات مندرج در جدول شماره ۳ حاکی از آن است که در مجموع ۱۷۷ پیام سواد اطلاعاتی در کتاب فارسی پایه هشتم شناسایی شد که ۲۳/۸۴ درصد از کل کتاب را به خود اختصاص داد. از بین مؤلفه‌های سواد اطلاعات، کاربرد صحیح اطلاعات با درصد ۱۴/۳۲ در رتبه اول قرار گرفت. احساس نیاز به اطلاعات با درصد ۸/۹۸ در رتبه دوم و جمع‌آوری اطلاعات با درصد ۲/۸۶ در رتبه سوم قرار گرفت. درک و درون‌سازی اطلاعات و سازمان‌دهی اطلاعات هر دو با به‌دست آوردن درصد ۱/۵۲ در رتبه چهارم قرار گرفتند و بعد از این دو مؤلفه، کامیابی با درصد ۱/۱۴ و ارزیابی اطلاعات با ۰/۹۵ درصد قرار گرفتند. بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی اطلاعات نیز در کتاب حاضر تأکیدی نشده است.

مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب نگارش پایه هشتم
کل واحدهای موجود در کتاب نگارش پایه هشتم ۲۴۷ بود. از این تعداد واحد ۱۲۸ پیام با مضمون مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی استخراج شده بود که ۷۱ پیام در واحد متن، ۵۵ پیام در واحد فعالیت و تنها ۲ پیام در واحد تصویر شناسایی شد. این تعداد به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی تفکیک شده و فراوانی و درصد هر مؤلفه نیز به تفکیک زیرمؤلفه‌هایشان نسبت به کل فراوانی سواد اطلاعاتی موجود در کتاب محاسبه شد. در جدول شماره ۴ فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب نگارش پایه هشتم به شماره آمده است. با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۴ در کتاب نگارش پایه هشتم، ۵۱/۸۲ کل کتاب مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود در بین مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی، کاربرد صحیح اطلاعات با بیشترین توجه را در کتاب نگارش به خود اختصاص داده است. درک و درون‌سازی اطلاعات با ۱۴/۵۶ رتبه دوم را به خود اختصاص داده است. ارزیابی اطلاعات با ۵/۲۴ در رتبه سوم قرار گرفته است و احساس نیاز به اطلاعات با ۴/۴۳ رتبه چهارم و جمع‌آوری اطلاعات با ۳/۶۴ رتبه پنجم و سازمان‌دهی اطلاعات با ۲/۴۳ رتبه ششم را به خود اختصاص داده‌اند. کامیابی نیز با ۰/۴۰ بعد از آن‌ها قرار دارد؛ اما به جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی اطلاعات توجهی نشده است.

مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب فارسی پایه نهم
مجموع واحدهای شمارش شده در کتاب فارسی پایه نهم ۵۱۰ واحد شمارش شد که از این تعداد ۴۱۶ واحد در قسمت متن، ۵۳ واحد در قسمت فعالیت و ۴۱ واحد در قسمت تصویر بود. از کل واحدهای شمارش شده جمعاً ۱۸۷ پیام مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی شناسایی شد که ۷۵ مورد در واحد متن، ۱۱۲ مورد در واحد فعالیت یافت شده بود.

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۱ در کتاب فارسی پایه هفتم ۳۲/۹۳ کل کتاب به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی پرداخته شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود کاربرد صحیح اطلاعات با ۱۶/۰۴ بیشترین توجه را در کتاب فارسی پایه هفتم در بین مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی به خود اختصاص داده است. بعد از آن احساس نیاز به اطلاعات با ۱۰/۹۲ رتبه دوم را به‌دست آورده بود. جمع‌آوری اطلاعات با ۴/۴۵ در رتبه سوم قرار گرفت. در این بین ارزیابی اطلاعات و کامیابی هر دو با ۰/۵۱ در رتبه چهارم گرفتند. سازماندهی اطلاعات با ۰/۳۴ درصد در رتبه پنجم قرار گرفت. مؤلفه درک و درونی‌سازی اطلاعات با ۰/۱۷ نیز در رتبه بعد قرار گرفت. به مؤلفه هشتم (تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی) نیز توجه خاصی نشده بود.

مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب نگارش پایه هفتم
کل واحدهای شمارش شده در کتاب نگارش پایه هفتم، ۴۲۰ بود. در مجموع فراوانی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در این واحدها ۱۱۰ بار شمارش شد که از این تعداد ۶۱ بار در واحد متن، ۴۸ بار در واحد فعالیت و ۱ بار در واحد تصویر بود. سپس این تعداد به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی تفکیک شده و فراوانی و درصد هر مؤلفه نیز به تفکیک زیرمؤلفه‌ها نسبت به کل فراوانی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب محاسبه شد. در جدول شماره ۲ فراوانی و درصد فراوانی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی و زیرمؤلفه‌های آن‌ها در کتاب نگارش پایه هفتم به شماره آمده است.

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۲ در کتاب نگارش پایه هفتم پیام‌های سواد اطلاعاتی فراوانی ۱۱۰ و درصد ۲۶/۱۹ به‌دست آورده‌اند. بیشترین درصد سواد اطلاعاتی در این کتاب به احساس نیاز به اطلاعات با ۹/۵۲ تعلق دارد. مؤلفه کاربرد صحیح اطلاعات برخلاف کتاب فارسی پایه هفتم که در رتبه اول قرار داشت، در این کتاب با ۷/۱۴ در رتبه دوم جای گرفت. ارزیابی اطلاعات با درصد ۲/۶۲ رتبه سوم را به‌دست آورد. جمع‌آوری اطلاعات و درک و درون‌سازی اطلاعات هر دو درصد ۲/۳۸ را به‌دست آوردند و در رتبه چهارم قرار گرفتند. سازمان‌دهی اطلاعات با درصد ۱/۱۴ در رتبه پنجم قرار گرفت. کامیابی و تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی در این کتاب اصلاً مورد توجه قرار نگرفتند.

مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب فارسی هشتم
کتاب فارسی پایه هشتم در کل ۵۲۳ واحد بود که از این تعداد ۱۷۷ پیام سواد اطلاعاتی شناسایی شد. از پیام‌های یافت شده، ۶۶ مورد در واحد متن، ۱۱۰ مورد در واحد فعالیت و ۱ مورد در واحد تصویر مشاهده شد. سپس این تعداد به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی تفکیک شده و فراوانی و درصد هر مؤلفه نیز به تفکیک زیرمؤلفه‌هایشان نسبت به کل فراوانی سواد اطلاعاتی موجود در کتاب محاسبه شد. در جدول شماره ۳ فراوانی

جدول ۱: فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب فارسی پایه هفتم

Table 1: Frequency and percentage of information literacy components in the seventh-grade Persian textbook

کل Total		تصویر Image		فعالیت Activity		متن Text		مؤلفه‌ها Components
درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	
10.92	64	0.17	1	10.58	62	0.17	1	احساس نیاز به اطلاعات Feeling the need for information
4.45	26	0	0	4.26	25	0.17	1	جمع‌آوری اطلاعات Data collection
0.17	1	0	0	0.17	1	0	0	درک و درون‌سازی اطلاعات Understanding and internalizing the information
16.04	94	0	0	8.19	48	7.84	46	کاربرد صحیح اطلاعات Correct usage of information
0.34	2	0	0	0.34	2	0	0	سازماندهی اطلاعات Organizing information
0.51	3	0	0	0.51	3	0	0	ارزیابی اطلاعات Information evaluation
.51	3	0	0	0	0	0.51	3	کامیابی Success
0	0	0	0	0	0	0	0	تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی Laying emphasis on social, economic and legal aspects of information
32.93	193	0.17	1	24.06	141	8.70	51	کل Total

جدول ۲: فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب نگارش پایه هفتم

Table 2: Frequency and percentage of information literacy components in the seventh-grade writing textbook

کل Total		تصویر Image		فعالیت Activity		متن Text		مؤلفه‌ها Components
درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	
9.52	40	0	0	2.86	12	6.67	28	احساس نیاز به اطلاعات Feeling the need for information
2.38	10	0	0	0.48	2	1.90	8	جمع‌آوری اطلاعات Data collection
2.38	10	0.24	1	0.71	3	1.43	6	درک و درون‌سازی اطلاعات Understanding and internalizing the information
7.14	30	0	0	4.52	19	2.62	11	کاربرد صحیح اطلاعات Correct usage of information
1.14	9	0	0	0.24	1	1.90	8	سازماندهی اطلاعات Organizing information
2.62	11	0	0	2.62	11	0	0	ارزیابی اطلاعات Information evaluation
0	0	0	0	0	0	0	0	کامیابی Success
0	0	0	0	0	0	0	0	تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی Laying emphasis on social, economic and legal aspects of information
26.19	110	0.24	1	11.43	48	14.52	61	کل Total

جدول ۳: فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب فارسی هشتم

Table 3: Frequency and percentage of information literacy components in the eighth-grade Persian textbook

کل Total		تصویر Image		فعالیت Activity		متن Text		مؤلفه‌ها Components
درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	
8.98	47	0	0	8.79	45	0.19	1	احساس نیاز به اطلاعات Feeling the need for information
2.86	15	0	0	2.86	15	0	0	جمع‌آوری اطلاعات Data collection
1.52	8	0	0	1.52	8	0	0	درک و درون‌سازی اطلاعات Understanding and internalizing the information
14.32	88	0	0	5.53	29	11.26	59	کاربرد صحیح اطلاعات Correct usage of information
1.52	8	0	0	0.95	5	0.57	3	سازمان‌دهی اطلاعات Organizing information
0.95	5	0	0	0.95	5	0	0	ارزیابی اطلاعات Information evaluation
1.14	6	0.19	1	0.38	2	0.57	3	کامیابی Success
0	0	0	0	0	0	0	0	تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی Laying emphasis on social, economic and legal aspects of information
23.84	177	0.19	1	21.03	110	12.62	66	کل Total

جدول ۴: فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب نگارش پایه هشتم

Table 4: Frequency and percentage of information literacy in the eighth-grade writing textbook

کل Total		تصویر Image		فعالیت Activity		متن Text		مؤلفه‌ها Components
درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	
4.45	11	0	0	0.81	2	3.64	9	احساس نیاز به اطلاعات Feeling the need for information
3.64	9	0	0	1.62	4	2.02	5	جمع‌آوری اطلاعات Data collection
14.57	36	0.81	2	2.43	6	11.34	28	درک و درون‌سازی اطلاعات Understanding and internalizing the information
21.46	53	0	0	11.34	28	10.21	25	کاربرد صحیح اطلاعات Correct usage of information
2.43	6	0	0	0.81	2	1.62	4	سازمان‌دهی اطلاعات Organizing information
5.26	13	0	0	5.26	13	0	0	ارزیابی اطلاعات Information evaluation
0.4	1	0	0	0.4	1	0	0	کامیابی Success
0	0	0	0	0	0	0	0	تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی Laying emphasis on social, economic and legal aspects of information
51.82	128	0.81	2	22.27	55	28.74	71	کل Total

محاسبه شد. در جدول شماره ۵ فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی و زیرمؤلفه‌های آن‌ها در کتاب فارسی پایه نهم به شماره آمده است. با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۵ می‌توان دریافت که در کتاب فارسی پایه نهم، کلاً ۱۸۷ پیام سواد اطلاعاتی، یعنی ۳۶/۶۷

درحالی‌که در واحد تصویر پیامی که دربرگیرنده مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی باشد، مشاهده نشد. ۱۸۷ پیام یافت شده به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی تفکیک شده و فراوانی و درصد هر مؤلفه نیز به تفکیک زیرمؤلفه‌هایشان نسبت به کل فراوانی سواد اطلاعاتی موجود در کتاب

[۱۵] همخوانی دارد. لذا اگر چه به لحاظ کمی وجه خوبی به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در برنامه درسی فارسی و نگارش دوره اول متوسطه شده است؛ اما کیفیت آن محل تردید است؛ چرا که بیشترین پیام‌های سواد اطلاعاتی به طور تلویحی مورد توجه قرار گرفته و این امر موجب می‌شود که امکان پوچ شدن آن در برنامه درسی اجرا شده و تجربه شده بالا رود؛ زیرا ممکن است از نظر معلم یا دانش‌آموز پنهان بماند و یا توجهی به آن مبذول نشود.

نکته دوم آن بود که همان‌طور که انتظار می‌رفت در کتاب نگارش توجه بیشتری به سواد اطلاعاتی شده است. سواد اطلاعاتی به طور متوسط ۳۱/۱۵ درصد پیام‌ها در کتاب‌های فارسی سه پایه و ۳۹/۷۴ درصد کتاب‌های نگارش سه پایه را به خود اختصاص می‌داد. نکته سوم در مورد قالب پیام‌های مربوط به سواد اطلاعاتی بود که بیشترین فراوانی مربوط به پیام‌های سواد اطلاعاتی یعنی ۵۱۰ پیام در واحد فعالیت شناسایی شد. ۳۹۰ پیام در واحد متن و ۵ پیام نیز در واحد تصویر قرار داشت. همچنین مقایسه نتایج حاصل از تحلیل شش کتاب فارسی و نگارش دوره اول متوسطه نشان از آن داشت که در کتاب‌های فارسی بیشترین فراوانی پیام‌های سواد اطلاعاتی در واحد فعالیت یافت شده بود؛ ولی در کتاب‌های نگارش در واحد متن قرار گرفته بودند که انتظار هم می‌رفت که سواد اطلاعاتی در کتاب نگارش به شکل متن مورد آموزش قرار گیرد. نکته چهارم نیز در مورد روند وسعت پیام‌های سواد اطلاعاتی در سه پایه بود که تحلیل داده‌ها نشانگر سیر صعودی متناسب با افزایش پایه بود. زیرا در پایه هفتم ۲۹/۵۶، در پایه هشتم ۳۷/۸۳ و در پایه نهم ۳۸/۹۳ درصد هر دو کتاب را به خود اختصاص می‌داد. البته در این راستا باید توجه داشت که کتاب نگارش پایه هشتم با ۵۱/۸۲ درصد، بیشترین پیام‌های سواد اطلاعاتی را دربرداشت و بعد از آن، نگارش پایه نهم با ۴۱/۲۰ درصد، سپس فارسی نهم با ۳۶/۶۷ درصد، فارسی هفتم با ۳۲/۹۳، نگارش هفتم ۲۶/۱۹ و در نهایت، فارسی هشتم ۲۳/۸۴ درصد قرار داشت.

نکته پنجم آن بود که در بین مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی نیز، مؤلفه چهارم (کاربرد صحیح اطلاعات) در این شش کتاب نسبت به سایر مؤلفه‌ها جایگاه بهتری داشته (۴۶/۹۶ درصد) و درحقیقت می‌توان گفت کتاب‌های بررسی شده از نظر میزان توجه به این مؤلفه در جایگاه نسبتاً خوبی بودند. پس از آن، احساس نیاز به اطلاعات با اختصاص ۲۴/۷۵ درصد قرار داشت. سپس جمع آوری اطلاعات و درک و درونی‌سازی به ترتیب با ۹/۳۹ و ۸/۳۴ قرار داشتند. سپس ارزیابی اطلاعات (۵/۱۹ درصد)، سازماندهی (۳/۶۵) و کامیابی (۱/۳۲) قرار داشتند. به مؤلفه هشتم نیز (تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی) اصلاً توجهی نشده بود. این یافته با پژوهش [۸] نیز که پژوهشگران دریافته بودند استاندارد کاربرد اطلاعات به‌طور مؤثر و خلاقانه بیشترین فراوانی را در بین مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی داشت، همخوانی دارد. همچنین همسو با یافته‌های پژوهش [۱۴]، [۱۶] و [۱۷] است که بیان کرده بودند به مهارت تشخیص نیاز به اطلاعات در کتاب‌های درسی مورد بررسی هر کدام توجه نسبتاً مناسبی شده، اما از بقیه مهارت‌ها مانند

درصد کتاب، شناسایی شده است. در بین هشت مؤلفه سواد اطلاعاتی، کاربرد صحیح اطلاعات با ۱۸/۶۵ رتبه اول را به‌دست آورده است. بعد از آن احساس نیاز به اطلاعات با ۸/۶۳ در مرتبه دوم قرار گرفت. جمع‌آوری اطلاعات با فاصله زیادی از دو مؤلفه قبل، یعنی با ۳/۵۳ در مرتبه سوم قرار گرفت. درک و درون‌سازی اطلاعات (با ۳/۱۴ رتبه چهارم، سازمان‌دهی اطلاعات و ارزیابی اطلاعات هر دو با ۰/۹۶ در مرتبه پنجم قرار گرفتند. کامیابی نیز با ۰/۳۸ در مرتبه بعد قرار گرفت و در نهایت به جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی اطلاعات توجهی نشده بود.

مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی موجود در کتاب نگارش پایه نهم

کتاب نگارش پایه نهم در کل دارای ۲۶۷ واحد بود که در مجموع ۱۱۰ پیام با مضمون مرتبط با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در این واحدها ثبت گردید. از این تعداد پیام ۶۶ مورد در واحد متن و ۴۴ مورد در واحد فعالیت مشاهده گردید. سپس این پیام‌ها به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی تفکیک شده و فراوانی و درصد هر مؤلفه نیز به تفکیک زیرمؤلفه‌هایشان نسبت به کل فراوانی سواد اطلاعاتی موجود در کتاب محاسبه شد. در جدول شماره ۶، فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب نگارش پایه نهم به شماره آمده است.

با توجه به اطلاعات مندرج در جدول شماره ۶ می‌توان دریافت که کتاب نگارش کلاً در برگیرنده ۱۱۰ پیام سواد اطلاعاتی می‌باشد که ۴۱/۲۰ درصد کتاب است. مؤلفه کاربرد صحیح اطلاعات با ۲۳/۵۹ در رتبه اول قرار دارد. بعد از این مؤلفه، با فاصله زیاد، احساس نیاز به اطلاعات با ۶/۷۴ در رتبه دوم قرار گرفته است. ارزیابی اطلاعات با ۳/۷۴ در مرتبه سوم قرار دارد. درک و درون‌سازی اطلاعات نیز ۳/۳۷ درصد را به دست آورده است و در مرتبه چهارم قرار گرفت. جمع‌آوری اطلاعات با ۲/۶۲ در رتبه پنجم و سازمان‌دهی اطلاعات با ۱/۱۲ در رتبه ششم قرار گرفت است. در این بین کامیابی و تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی هیچ درصدی را به خود اختصاص نداده است.

از تحلیل داده‌های پژوهش حاضر، چند نتیجه حاصل شده است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود. اولین نکته، توجه تلویحی و غیر صریح به پیام‌های سواد اطلاعاتی در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه است. تحلیل داده‌ها نشان داد که کل واحدهای شمارش شده در شش کتاب بررسی شده ۲۵۵۳ واحد بود که از این میزان ۹۰۵ پیام حاوی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی شناسایی شد که تقریباً ۳۵/۴۵ درصد کتاب است که از نظر کمی مقدار نسبتاً قابل توجهی است و این امر با پژوهش [۸] نیز همخوانی دارد که پژوهشگران دریافتند کتاب‌های فارسی از نظر کمیّت توجه خوبی به سواد اطلاعاتی داشته است. اما باید توجه داشت که از این تعداد نیز ۴۳۳ پیام مستقیماً مفهوم مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی را آموزش می‌داد و ۴۷۲ پیام هم به طور غیرمستقیم و تلویحی بیان‌کننده این مؤلفه‌ها بود. یعنی به‌طور مثال، بسیاری از اشعار و یا تکه‌هایی از متون مختلف از منابع ذکر شده بود و نام منبع آورده شده بود و حتی نوشته شده بود؛ اما در هیچ جای کتاب‌ها به اهمیت منبع زدن و چرایی و چگونگی آن اشاره نشده بود. این یافته نیز با پژوهش

مکان‌های نگهداری اطلاعات، روش‌های جستجو، جابجایی، دستیابی و گزینش اطلاعات غفلت شده است، همخوانی دارد. به علاوه، در پژوهش [۱۴] تأکید شده که مهارت درک مسائل اخلاقی، حقوقی و اجتماعی در پایین‌ترین مرتبه توجه قرار دارد و در پژوهش حاضر نیز چنین بوده است.

جدول ۵: فراوانی و درصد مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب فارسی پایه نهم
Table 5: Frequency and percentage of information literacy components in the ninth- grade Persian textbook

کل Total		تصویر Image		فعالیت Activity		متن Text		مؤلفه‌ها Components
درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	
8.63	44	0	0	8.43	43	0.20	1	احساس نیاز به اطلاعات Feeling the need for information
3.53	18	0	0	3.53	18	0	0	جمع‌آوری اطلاعات Data collection
3.14	16	0	0	2.94	15	0.20	1	درک و درون‌سازی اطلاعات Understanding and internalizing the information
18.56	97	0	0	5	26	13.65	71	کاربرد صحیح اطلاعات Correct usage of information
0.96	5	0	0	0.96	5	0	0	سازمان‌دهی اطلاعات Organizing information
0.96	5	0	0	0.96	5	0	0	ارزیابی اطلاعات Information evaluation
0.38	2	0	0	0	0	0.38	2	کامیابی Success
0	0	0	0	0	0	0	0	تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی Laying emphasis on social, economic and legal aspects of information
36.67	187	0	0	21.54	112	14.70	75	کل Total

جدول ۶: فراوانی و درصد سواد اطلاعاتی در کتاب نگارش پایه نهم
Table 6: Frequency and percentage of information literacy in the ninth- grade writing textbook

کل Total		تصویر Image		فعالیت Activity		متن Text		مؤلفه‌ها Components
درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	درصد Percentage	فراوانی Frequency	
6.74	18	0	0	3	8	3.74	10	احساس نیاز به اطلاعات Feeling the need for information
2.62	7	0	0	0	1	2.62	7	جمع‌آوری اطلاعات Data collection
3.37	9	0	0	0.37	0	3	8	درک و درون‌سازی اطلاعات Understanding and internalizing the information
23.59	63	0	0	9.36	25	14.23	38	کاربرد صحیح اطلاعات Correct usage of information
1.12	3	0	0	0	0	1.12	3	سازمان‌دهی اطلاعات Organizing information
3.74	10	0	0	3.74	10	0	0	ارزیابی اطلاعات Information evaluation
0	0	0	0	0	0	0	0	کامیابی Success
0	0	0	0	0	0	0	0	تأکید بر جنبه‌های اجتماعی، اقتصادی و حقوقی Laying emphasis on social, economic and legal aspects of information
41.20	110	0	0	16.48	44	24.72	66	کل Total

منابع و مأخذ

نتیجه‌گیری

- [1] Kalantari Ghazvini Sh. Explain the place and role of information and communication technology in lifelong learning. First International Conference on Management, Economics, Accounting and Educational Sciences: 2016.
- [2] Zandi B, Masoomifard M. [Life-long learning priorities in the form of the current era literacies from the perspective of faculty members and students]. *Quarterly Journal of Research in School and Virtual Learning*. 2018; 6 (3): 65-80. Persian.
- [3] Lai J, Wei D. Collaboration between teachers and librarians for information literacy curriculum: a case study of a Hong Kong secondary school. *Journal of Studies in Education*. 2013; 3(3): 75-91.
- [4] Parirokh M. [Information literacy training: Concepts, methods, and programs]. Tehran: Librarian Publishing. 2018.
- [5] Bakhtiari L, Gadampour E, Bakhtiari M, Sadin AA. [A comparison of information literacy and social skills in students in distance education and those in traditional education]. *Information and Communication Technology in Educational Sciences*. 2014; 4 (3): 49-63. Persian.
- [6] Moses, C., Nwosu MC, Onwubiko MO. Information literacy: A new frontier of learning for librarians, educators and students in the 21st century. *Information and Knowledge Management Journal*. 2014; 4 (12): 1-14.
- [7] Martin CM, Garcia EP, McPhee M. Information literacy outreach: Building a high school program at California State University Northridge. *Education Libraries*. 2017; 35(1-2): 34-47.
- [8] Ebraahimi Dorcheh E, Cheshmeh Sohraabi M, Neyestaani MR. [Content analysis of the high school textbooks in Iran from information literacy perspective]. *Quarterly Journal of Education*. 2016; 32 (1): 169-200. Persian.
- [9] Gasque K. C. G. D. Information literacy for inquiry-based learning. *Transinformacao Journal*. 2016; 28(3): 253-262.
- [10] Hoseini N, Khademi M. [Curriculum framework based on the development of information literacy in elementary school]. *Educational Research Journal*. 2016; 10 (24): 75-98. Persian.
- [11] Ganbari Pourtalami F, Khosravi Babadi AA, Assareh A. [Curriculum design based on information literacy development in secondary school]. *New Thoughts on Education*. 2019; 15 (3): 161-184. Persian.
- [12] Theoretical foundations of fundamental change in the formal public education system of the Islamic Republic of Iran. Secretariat of the Higher Education Council. 2012.
- [13] Poursalehi N, Fahimnia F, Bazargan A, Nakhoda M. [What is information literacy in schools: A case study of the fourth grade Persian lesson]. *Human Information Interaction*. 2018; 3 (4): 12-25. Persian.
- [14] Arabshahi M, Seif Naraghi M, Naderi E. [A survey of Information literacy skills in the sixth-grade elementary school thinking and research book]. *Child and Thinking*. 2017; 7 (1): 55-81. Persian.

لذا می‌توان در جمع‌بندی بیان کرد نسبت کمی پیام‌های سواد اطلاعاتی در کتاب‌های فارسی و نگارش دوره اول متوسطه مناسب بوده و همان‌طور که گمان می‌رفت در کتاب نگارش حتی بهتر هم دیده شده است. به علاوه، نحوه توجه نیز به شکل عمودی و با افزایش پایه، بیشتر شده است. اما این میزان توجه بیشتر به شکل غیرصریح دیده شده و به مؤلفه‌های مختلف سواد اطلاعاتی نیز توجه متوازنی مبذول نشده است؛ به طوری که بیش از نیمی از پیام‌های سواد اطلاعاتی به شکل تلویحی و همچنین حدود ۷۰ درصد از آن‌ها فقط حول دو جنبه کاربرد صحیح اطلاعات و حس نیاز اطلاعاتی متمرکز بوده‌اند. این امر روشن می‌سازد که بازنگری این کتاب‌ها در خصوص پیام‌های سواد اطلاعاتی برای برنامه‌ریزان درسی لازم به نظر می‌رسد. در این راستا پیشنهاد می‌شود در محتوای این کتاب‌ها متن‌ها یا فعالیت‌هایی تعبیه شود که دانش‌آموز را به پژوهش کردن و رجوع کردن به منابع مختلف اطلاعاتی تشویق کند. همچنین لازم است تا به شکل صریح‌تری در این کتاب‌ها به توسعه مهارت‌های سواد اطلاعاتی پرداخته شود.

البته پژوهش حاضر، صرفاً به بررسی برنامه درسی قصد شده فارسی و نگارش دوره اول متوسطه از زاویه سواد اطلاعاتی و آن هم منحصرأ از طریق تحلیل محتوا پرداخت. در این پژوهش دیدگاه معلمان به این مسأله و تحلیل آنان از نحوه تحقق مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی در کتاب‌های مذکور و همچنین بررسی برنامه درسی اجرا شده توسط معلمان به‌منظور توسعه مهارت‌های سواد اطلاعاتی بررسی نشده است. به علاوه، میزان یادگیری مؤلفه‌های مهارت‌های سواد اطلاعاتی در برنامه درسی تجربه شده دانش‌آموزان نیز می‌تواند ابعاد دیگری از مسأله را روشن کند که پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی به این مسایل توجه شود.

مشارکت نویسندگان

پژوهش حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم کلواری جانکی است که تحت راهنمایی خانم دکتر خاکباز و مشاوره خانم دکتر پورجمشیدی انجام شده است. هر سه نویسنده در تمام مراحل پژوهش شرکت داشته‌اند و مکاتبات و اصلاحات توسط نویسنده مسئول یعنی عظیمه سادات خاکباز انجام شده است.

تشکر و قدردانی

پژوهش حاضر مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم کلواری جانکی است که تحت راهنمایی خانم دکتر خاکباز و مشاوره خانم دکتر پورجمشیدی انجام شده است. لذا بدین وسیله از دانشگاه بوعلی سینا به دلیل فراهم کردن فرصت پژوهش قدردانی می‌شود.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.»

و مشاوره نویسنده سوم (دکتر مریم پورجمشیدی) دفاع شده است.

Kalvari Janaki, S., PhD student, Curriculum Studies, Educational Sciences Department, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan

samirakalbari@gmail.com

عظیمه سادات خاکباز فارغ التحصیل دوره دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی از دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۳۹۲ است که به‌عنوان استادیار گروه علوم تربیتی در دانشگاه بوعلی سینا همدان فعالیت دارد. ایشان مدرک دوره کارشناسی خود را در رشته ریاضی از دانشگاه بوعلی سینا در سال ۱۳۸۴ و کارشناسی ارشد خود را در رشته آموزش ریاضی در سال ۱۳۸۶ از دانشگاه شهید باهنر کرمان دریافت کردند. حوزه‌های علاقمندی ایشان برنامه درسی، آموزش ریاضی، آموزش معلمان و آموزش عالی می‌باشد.

Khakbaz, A. S. Assistant Professor, Curriculum Studies, Educational Sciences Department, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan

khakbaz@basu.ac.ir

مریم پورجمشیدی استادیار تکنولوژی آموزشی گروه علوم تربیتی دانشگاه بوعلی سینا است. ایشان مدرک کارشناسی خود را در سال ۱۳۷۸ در رشته علوم تربیتی از دانشگاه بیرجند و کارشناسی ارشد را در رشته تکنولوژی آموزشی از دانشگاه خوارزمی در سال ۱۳۸۱ کسب کردند. ایشان در سال ۱۳۹۲ مدرک دکتری خود را در رشته تکنولوژی آموزشی از دانشگاه علامه طباطبایی کسب کردند. حوزه‌های علاقه پژوهشی ایشان آموزش، یادگیری، رسانه، ارتباطات، فضای مجازی، یادگیری الکترونیکی، طراحی آموزشی و بازی‌های آموزشی است.

Pourjamshidi, M., Assistant Professor, Educational Technology, Educational Sciences Department, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan

m.pourjamshidi@basu.ac.ir

[15] Lotfi Maher N, Dortaj F. [Consideration of information literacy in 'Let's Read' and 'Let's Write' course books of elementary school]. *Journal of Curriculum Studies*. 2012; 6 (23): 110-131. Persian.

[16] Mohseni Deh Yaghoobi S. *Identifying the level of attention to information literacy in the textbooks of experimental sciences and social sciences in middle school* [master's thesis]. Kerman: Shahid Bahonar University of Kerman; 2009.

[17] Heidari Hematabadi Z. *Identifying the level of attention to information literacy in elementary school textbooks* [master's thesis]. Kerman: Shahid Bahonar University of Kerman; 2007.

[18] Lotfi Maher N. *Read and write about information literacy in elementary school textbooks* [master's thesis]. Tehran: Allameh Tabatabai University; 2011.

[19] Persian Textbook of Seventh Grade. Ministry of Education. Textbook authoring office. 2018.

[20] Writing Textbook of Seventh Grade. Ministry of Education. Textbook authoring office. 2018.

[21] Persian Textbook of Eighth Grade. Ministry of Education. Textbook authoring office. 2018.

[22] Writing Textbook of Eighth Grade. Ministry of Education. Textbook authoring office. 2018.

[23] Persian Textbook of Ninth Grade. Ministry of Education. Textbook authoring office. 2018.

[24] Writing Textbook of Ninth Grade. Ministry of Education. Textbook authoring office. 2018.

معرفی نویسندگان

AUTHOR(S) BIOSKETCHES

سمیرا کلواری جانکی فارغ‌التحصیل دوره کارشناسی در رشته ادبیات فارسی و کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی دانشگاه بوعلی سینا همدان است. مقاله حاضر بخشی از پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد ایشان است که در شهریور ۱۳۹۸ با موفقیت تحت راهنمایی نویسنده مسئول این مقاله (دکتر عظیمه سادات خاکباز)

Citation (Vancouver): Kalvari Janaki S, Khakbaz A. S, Poorjamshidi, M. [Investigating the information literacy placement in Persian and writing textbooks in the first period of secondary school]. *Tech. Edu. J.* 2022; 16(1): 1-12.

<http://dx.doi.org/10.22061/tej.2021.6544.2411>

COPYRIGHTS

©2022 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.